

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ГРИ»**

Виконала: здобувачка 2 курсу,
групи DO1-M23
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Яковець Богдана Богданівна

Керівник: **Каньоса Н. Г.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Пантюк Т.І.**,
доктор педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	7
1.1 Соціальний інтелект як психологічний феномен: структура та функції	7
1.2 Соціальний інтелект в структурі особистості	16
1.3 Соціальний інтелект дитини дошкільного віку: показники, динаміка, чинники розвитку	19
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ГРИ.....	26
2.1 Методика організації дослідження та аналіз рівнів сформованості соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку	26
2.2 Вплив дорослих на розвиток соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку	36
2.3 Педагогічні умови удосконалення соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку	41
2.4 Програма та методика формувального етапу експерименту	48
2.5 З'ясування ефективності педагогічних умов спрямованих на розвиток соціального інтелекту дітей дошкільного віку	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві, на тлі кризових, економічних, соціально-психологічних та моральних викликів, зростає потреба у людях, які здатні не тільки бачити об'єктивні соціальні проблеми, які обумовлені цими змінами, а й здатні їх вирішувати. Соціальні та культурні зміни, які відбуваються в нашій країні, відкривають великі можливості для особистісної самореалізації. Особливо важливо створювати умови для розвитку особистості, здатної до самореалізації, креативного сприйняття дійсності та суспільно корисної діяльності, що сприяє прогресу суспільства. Тому соціальні та психолого-педагогічні питання, пов'язані з формуванням соціального інтелекту, стають пріоритетними для українського суспільства.

Дослідження інтелекту людини триває понад сто років, і загальний інтелект залишається одним із найбільш вивчених психологічних понять. Оскільки всі аспекти життя людини визначаються соціальними факторами, це проявляється у взаємодії з іншими людьми та професійній діяльності. Навіть за відсутності активної комунікації або в умовах ізоляції особистість все одно підтримує соціальні зв'язки. Для успішної взаємодії з оточенням потрібна особлива здатність – соціальний інтелект, що забезпечує ефективне спілкування та взаєморозуміння в соціумі. Водночас вони вимагають від людини високої компетентності, відповідальності та здатності самостійно вирішувати проблеми, не завжди гарантуючи при цьому соціальний захист.

Психологічні аспекти цієї проблеми розглядалися у працях з розвитку особистості, авторства Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Запорожця, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Вивчення міжособистісних стосунків проводили П. Блонський, В. Мясіщев, Н. Куніцева. Дослідження інтелекту знайшли відображення у роботах Дж.-П. Гілфорда, Р. Кеттела, Ж. Піаже, Л. Бурлачука, В. Дружиніна, В. Морозова, М. Холодної.

Щодо соціального інтелекту дошкільнят, вагомий внесок у цю сферу зробили О. Запорожець, М. Лісіна, Т. Піроженко, В. Котирло, О. Кононко та інші.

Теоретичні засади застосування системного підходу для цілісного розвитку та формування особистості у контексті соціально-педагогічних проблем освіти та виховання були розроблені такими науковцями, як І. Бех, В. Болгаріна, М. Боришевський, Л. Новікова та інші. Питання впливу мікросередовища на становлення особистості досліджували С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Кононко, В. Постовий.

Деякі вчені, зокрема М. Дьомін та Н. Дубинін, розглядають розвиток особистості як процес соціалізації. Значна увага приділяється психологічному впливу середовища на індивіда, що висвітлено у працях В. Петровського, Хейдметс і В. Чудновського. Окреме місце займають дослідження міжособистісних відносин, які були детально розглянуті А. Петровським, К. Платоновим та іншими. Вивчення механізмів виховання проводили К. Абульханова-Славська, С. Тищенко, І. Чесноков і В. Шепель.

На сьогодні соціальна та педагогічна значущість проблеми розвитку соціального інтелекту дітей дошкільного віку надзвичайно важлива. Її недостатня методична розробленість у контексті окремих аспектів особистісного становлення дошкільника зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: «Особливості розвитку соціального інтелекту дошкільників засобами гри».

Об'єкт дослідження – процес розвитку соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціального інтелекту старших дошкільників засобами гри.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методи формування соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. З'ясувати сучасний стан розвитку та формування соціального інтелекту старших дошкільників та розкрити базові поняття дослідження.

2. Проаналізувати фактори, що впливають на розвиток соціального інтелекту у дошкільному віці, та розкрити їх специфіку.

3. Дослідити на практиці стан розвитку соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити й експериментально перевірити програму роботи для покращення соціального інтелекту у вихованців закладів дошкільної освіти засобами гри.

У відповідності з визначеними завданнями і поставленою метою для якісного виконання завдань магістерського дослідження, було застосовано загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи (аналіз документів, спостереження, опитування, інтерв'ювання, експертне оцінювання, метод незалежних характеристик), за допомогою яких було зібрано дані для аналізу результатів дослідження і зроблено відповідні наукові висновки.

Базою для експериментального дослідження виступили групи старшого віку Шиловецького закладу дошкільної освіти Клішківцевої сільської ради Дністровського району Чернівецької області.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні у освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти методичних рекомендацій з формування соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку засобами гри. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи. Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом публікацій та доповідей на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях і семінарах.

Результати дослідження впроваджені у освітній процес закладу дошкільної освіти Шиловецького закладу дошкільної освіти Клішківцевої сільської ради Дністровського району Чернівецької області.

Публікації:

–Розвиток соціального інтелекту у дітей дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів

X Міжнародної науково-практичної конференції // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 278-282.

–Формування засад сталого розвитку дітей дошкільного віку // Матеріали I Міжнародного науково-практичного форуму «Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи», (м. Полтава, 26 версеня 2024 р.) / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024. С.196-198.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У сучасному суспільстві дедалі більше уваги приділяється формуванню соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку. У цьому контексті важливим стає створення сприятливих педагогічних умов, які допоможуть розвинути навички соціальної адаптації, емоційної грамотності та комунікативної компетентності. Це питання має значну як теоретичну, так і практичну цінність, оскільки воно дозволяє забезпечити оптимальні можливості для гармонійного розвитку особистості, сприяє успішній інтеграції дитини у соціум та формує базу для подальшого навчання і соціальної взаємодії.

У нашому магістерському дослідженні «Особливості розвитку соціального інтелекту дошкільників засобами гри» проведено комплексне теоретичне й практичне дослідження, яке дозволило розкрити сутність, методи, умови та ефективність використання ігрових методів для розвитку соціального інтелекту дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження підтвердили досягнення поставлених завдань і мети, що дозволило зробити такі висновки:

1. Соціальний інтелект формує здатність особистості будувати стосунки з природним і соціальним середовищем, адаптуватися до них, а також діяти на основі усвідомлення власних намірів і соціального контексту. Він є ключовим аспектом соціального розвитку, оскільки сприяє успішній інтеграції в складний сучасний соціум, особливо у сфері міжособистісних відносин.

Людина з високим рівнем соціального інтелекту активно взаємодіє із соціумом, легко адаптується до нових умов і структур, має адекватну самооцінку та демонструє компетентність у спілкуванні та співпраці. Вона здатна прогнозувати поведінку інших, бачити можливі рішення і передбачати розвиток ситуацій.

Соціальний інтелект у дітей починає формуватися вже в ранньому віці, а у 5-6 років цей процес активізується і набуває нових рис.

2. Діти 5-6 років із добре розвиненим соціальним інтелектом демонструють здатність орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до різноманітних середовищ і активно взаємодіяти з соціумом.

Важливими чинниками у розвитку соціального інтелекту є вплив сім'ї, дошкільного закладу та найближчого оточення. Ключову роль відіграють навички розуміння соціальних емоцій, адекватна самооцінка та позитивне ставлення до себе.

Виховання соціального інтелекту дітей зумовлене вимогами суспільства та конкретною соціальною ситуацією, в якій вони перебувають.

3. Визначено, що соціальний інтелект дітей старшого дошкільного віку складається з когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Комплексне дослідження дозволило оцінити рівень розвитку цієї здатності та роль дорослих у її формуванні.

Виявлено відмінності у рівнях розвитку серед старших дошкільників соціального інтелекту. Було визначено три рівні: високий (20% у контрольній групі і 20% у експериментальній), середній (50% і 50% відповідно) та низький (30% і 30%).

Найвищий рівень соціального інтелекту проявляється у дітей, які володіють знаннями про соціальні норми, мають адекватну самооцінку і вміють планувати свої дії. Відмінності між дітьми з різними рівнями розвитку помітні у комунікативних навичках, поведінці та самооцінці.

Вплив дорослих на розвиток у старших дошкільників соціального інтелекту є обмеженим через недостатнє розуміння ними цього явища.

Важливо об'єднати зусилля батьків і вихователів, створюючи сприятливий мікроклімат для розвитку у дітей старшого дошкільного віку соціального інтелекту у сім'ї та в закладі дошкільної освіти.

4. Обґрунтовано принципи та педагогічні умови, що лежать в основі формування соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку.

Основними підходами стали системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний і культурологічний.

Визначено умови, що сприяють розвитку у старших дошкільників соціального інтелекту через різні види соціальної активності, забезпечення узгодженості виховання в сім'ї та ЗДО.

Розроблена система роботи включала інтегровані заняття, рольові ігри, тренінги для вихователів і батьків.

Ефективність системи оцінювалась за допомогою діагностичних методик, що підтвердили позитивну динаміку розвитку соціального інтелекту: високий рівень зріс на 10%, середній – на 10%, тоді як низький рівень знизився на 20%.

Отже, розроблена та апробована методика формування соціального інтелекту старших дошкільників засобами ігрових технологій може бути впроваджена в практику закладів дошкільної освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у активному залученні батьків до процесу виховання соціального інтелекту, розширення діагностичних інструментів і впровадження новітніх технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєва В.Г. Ціннісні орієнтації як фактор життєдіяльності і розвитку людини. Психологический журнал 2004. № 5. С. 63-70.
2. Алексєєнко Т. «Я – соціальне» та «Я – індивідуальне» в соціалізації особистості. Шлях освіти. 2009. №4. С. 7-9.
3. Архипова С. Розвиток соціального досвіду особистості в умовах школи. Соціальна педагогіка : Теорія і практика. 2007. № 1. С. 4–8.
4. Бабюк Т.Й, Каньоса Н.Г. Проєктна діяльність як форма взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти та сім'ї // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 6(24) 2024. С. 708-719.
5. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В. та ін. Київ : Видавництво, 2021. 26 с.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 10.09.2024).
6. Батлер Д. Подолати соціальну тривогу. Львів : Вид-во Українського католицького університету : Свічадо, 2014. С. 96.
7. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 2008. 204 с.
8. Беленька Г. Сучасна дитина і соціум. Дошкільне виховання. 2005. № 10. С. 3 -6.
9. Богуш А, Монке О. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Одеса : ПНЦ АПНУ, 2002. 239 с.
10. Власова О.І. Провідні чинники розвитку соціального потенціалу особистості. Соціальна психологія. Київ, 2005. № 2. С. 55-63.
11. Вовчик-Блакитна О.О. Особливості емоційного розвитку дошкільника // Психічний розвиток дитини-дошкільника. Київ : Світлич. 2004. С. 29–35.
12. Виготський Л. С. Питання дитячої психології. 220 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1607988/> (дата звернення: 16.05.2024).

13. Гавриш Н. В. Інтегровані заняття : Методика проведення. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.
14. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. Рідна школа. 2004. № 7-8. С.12-14.
15. Джексон О. В. Соціальне виховання дітей молодшого шкільного віку в умовах соціокультурного середовища недільної школи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2008. 21 с.
16. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / за ред. А. М. Богуш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
17. Докторович М. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел. Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2006. № 4. С. 21–33.
18. Донцов А.І. Про ціннісних відносинах людини. Педагогіка. 2004. № 5. С. 67-76.
19. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К.Л. Крутій, О.О. Фунтікова. Запоріжжя : «ЛПІС» ЛТД, 2010. 324 с.
20. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2016. 347 с.
21. Єрмаков І. Г. Життєтворчі компетенції особистості : практ.-зорієнт. посіб. Донецьк : Каштан, 2007. 242 с.
22. Життєва компетентність особистості : наук.-метод посібник / За заг. ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М.Несен. К.: Богдана, 2003. 453 с.
23. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир, 2006. 320 с.
<http://eprints.zu.edu.ua/2799/1/monographiya.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).
24. Ігрова діяльність старших дошкільників / упоряд. Н.Ф. Юрченко. Харків : Основа, 2012. 302 с.
25. Індивідуалізація виховання дошкільника: Навч. посіб. / С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитна, и др. Київ : Наукова думка. 2007. 200 с.
26. Капська А. Й. Формування життєвої компетентності у дітей 6–7-річного віку : метод. реком. до провед. тренінгу для вихователів дошк. навч. закл. К. : НПУ

- ім. М. П. Драгоманова, 2010. 76 с.
27. Калмикова Л. В. Психологічні особливості проявів тривожності у осіб з дислалією // Зб. наук. пр. Хмельн. ін-ту соц. техноло-гій ун-ту «Україна». Хмельницький, 2015. № 11. С. 110-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_11_28
 28. Калюжна Є. М. Психологічні механізми особистісної тривожності у підлітковому віці : автореф. дис. . канд. психол. наук: 19.00.07. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. С. 28.
 29. Каньоса Н.Г. Роль гри в соціалізації дитини дошкільного віку // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. С. 460-462.
 30. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку на основі партнерської взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу закладу дошкільної освіти // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. No 8(26) 2024. С. 982-995. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/14577/14647>
 31. Каньоса Н.Г., Комарніцька Л.М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку // Габітус. 2023. Вип. 48. С. 71–75. <http://habitus.od.ua/journals/2023/48-2023/12.pdf>
 32. Канеса Н.Г., Гордійчук М.С. Актуальність розвитку soft skills у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх фахівців дошкільної освіти // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» [гол. ред. С.А. Саяпіна] Вип.1 (101) 2022. Краматорськ : ЦТРІ «Друкарський дім», 2022. С. 56–67.
 33. Каньоса Н.Г. Діяльнісний підхід в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].

- Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 23. С. 367-370.
34. Каньоса Н.Г., Пукас І.Л. Вплив ігрової діяльності на формування міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 111-116.
35. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. К.: Світич, 2009. 208 с.
36. Кононко О.Л. Життєва компетентність – стратегія дошкільного виховання. Дошкільне виховання. 1999. №5. С.5-6.
37. Кононко О.Л. Розвинена особистість як гарант життєвої компетентності. Початкова школа. 2001. №3. С.23-25.
38. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
39. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с. URL: https://pidru4niki.com/18991009/psihologiya/kostyuk_zdibnosti_rozvitok_ditey_navchannya_pratsya_shlyah_rozvitku_zdibnostey (дата звернення: 16.03.2024).
40. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: Монографія: У 2-х ч. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2009. 320 с.
41. Кузьменко В.І. Соціальна компетентність дошкільнят : особливості, показники та шляхи розвитку. Дошкільне виховання. 2001. №9. С.15-19.
42. Кузьменко Т.М. Інноваційний арт-терапевтичний інструментарій для психоконсультації та психокорекції: навч. метод. посіб. Переяслав-Хмельницький : Вид-во «С.К.В» , 2018. 125 с.

- 43.Ладивір С.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку
//Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: науково-методичний посібник. Житомир, 2013. 175 с.
- 44.Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Харків : Медицина, 1983. С. 208.
- 45.Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. Вища освіта України. 2004. № 3. С. 34-35.
- 46.Любчак Л.В., Колеснік К.А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 115 с.
- 47.Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.)
<https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).
- 48.Методичний супровід освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта / автори-упорядники: Т.Й. Бабюк, Н.Г. Каньоса, Н.Б. Лазарович. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. 152 с.
- 49.Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості. Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії», 2020. Вип. 21(1), С. 50–55.
URL: <https://director.npu.edu.ua/index.php/dslg/article/view/247> (дата звернення: 25.04.2024).
- 50.Моляко В.О. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія / В.О. Моляко, Ю.А. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.]; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.
URL: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Moljako.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).
- 51.Морозов Г.В. Психогенні патологічні формування особистості. Керівництво з психіатрії. Посольство медицини.
http://www.medicus.ru/psyhiatry/spec/?cont=article&art_id=2461&toprint=

52. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посібник / За аг. Ред. Г.С.Тарасенко. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 320 с.
53. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : Науково-методичний посібник. Житомир, 2003. 175 с.
54. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : Підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 400 с.
55. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : Навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 225 с.
URL: <https://docplayer.net/73345359-Psihodiagnostichniy-instrumentariy-psi-hodiagnostichniy-instrumentariy-v-umovah-doshkilnogo-zakladu-zakladu-r-v-pavelkiv-o-p.html> (дата звернення: 18.04.2024).
56. Печенко І. Деякі концептуальні засади соціалізації дітей дошкільного віку в сучасній виховній системі. Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2006. № 4. С. 27 - 33.
57. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.
58. Потапчук Т.В, Пукас І.Л., Каньоса Н.Г. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу // Вісник науки та освіти. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». Вип. № 7(25) 2024. С. 983-992.
59. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> (дата звернення: 18.06.2024).
60. Психіатрія дитячого віку / Посольство медицини. URL: http://narkozavisimost.narod.ru/patoharakterologicheskii_tip_deviantnogo_povedeniya/
61. Психологічний словник. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm (дата звернення: 18.06.2024).

- 62.Психолого-педагогічні основи керівництва особистісним розвитком дітей: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / Укладачі: Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. 198 с.
- 63.Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : моногр. Київ : Міленіум, 2008. 400 с.
Роменець В. А. Психологія творчості : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. 288 с.
- 64.Сас О.О. Життєва компетентність дітей 6-7-річного віку : аналіз наукових джерел. Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2012. №1. С. 31 - 38.
- 65.Структура характеру. URL: <http://spb-tei.ru/2005/08/17/struktura-kharaktera..html>
- 66.Сучасний дошкільний заклад : середовище для розвитку : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Сисин О.В., 2012. 351 с.
- 67.Татенко В. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Соціальна психологія, 2006. № 1 (15). С.3–13.
- 68.Тіхомандріцкая О.А., Дубовська Є.М. Особливості соціально-психологічного вивчення цінностей як елементів когнітивної та мотиваційно-потребової сфери. Світ психології. 1999. № 3. С. 80-90.
- 69.Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. І.Л.Пукс, Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 131 с.
- 70.Яковець Б., Каньоса Н. Розвиток соціального інтелекту у дітей дошкільного віку // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 278-282.